УДК 343.988

ПРИЧИНИ ЛАТЕНТНОЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ: ДЕЯКІ ВІТЧИЗНЯНІ ТА ЗАРУБІЖНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

О. В. Новіков, кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник сектору дослідження проблем злочинності та її причин Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків;
Ю. О. Оберемко, молодший науковий співробітник сектору дослідження проблем злочинності та її причин Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків

Постановка проблеми. Під час дослідження латентної віктимізації населення важливого значення набуває з’ясування причин цього явища. У вирішенні зазначеного питання і криється шлях до розробки ефективних заходів, спрямованих на збільшення заявницької активності населення.

Ступінь розробленості проблеми. Питання причин латентної віктимізації населення на сьогодні залишаються недостатньо розробленими. Окремих аспектів цієї проблеми торкалися такі зарубіжні та вітчизняні науковці: В. С. Батиргареєва, В. В. Василевич, Т. В. Варчук, К. В. Вишневецький, В. В. Голіна, О. М. Джужа, С. М. Іншаков, О. Г. Кулик, О. М. Литвинов, А. В. Майоров, Є. М. Моісеєв, Д. В. Рівман, В. Я. Рибальська, В. О. Туляков, Л. В. Франк, О. М. Юрченко та ін.

Мета дослідження полягає у визначенні причин латентної віктимізації населення на підставі деяких вітчизняних та зарубіжних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній кримінологічній літературі під *латентною віктимізацією* розуміють процес збільшення ступеня уразливості жертв латентних злочинних

© Новіков О. В., Оберемко Ю. О., 2016

посягань перед повторним заподіянням їм шкоди злочинами, а також підвищення ризиків злочинних посягань проти невизначеного кола людей [1, с. 86]. За змістом латентна віктимізація відображає процес утворення латентної злочинності й контингенту жертв латентних злочинів. За формою вияву латентна віктимізація є явищем нереагування жертв (їхніх законних представників) та інших поінформованих суб'єктів на відомі факти вчинення злочинів. Це так звана заявницька пасивність жертв та інших обізнаних суб'єктів, що полягає в небажанні ініціювати кримінально-процесуальну діяльність, виступати у статусі заявника або потерпілого [2, с. 95].

За своїм походженням латентна віктимізація умовно поділяється на два види – штучну та природну. Існування *штучної латентної віктимізації* пов'язане з недоліками діяльності правоохоронних органів. Серед них: свідоме приховування працівниками правоохоронних органів відомостей про вчинені злочини з метою зниження кількості нерозкритих злочинів та створення уявного благополуччя їх роботи; кадрова неукомплектованість органів внутрішніх справ, що призводить до перевантаження особового складу та низьких показників розкриття злочинів; недостатнє матеріально-технічне забезпечення правоохоронних органів, наприклад, низька заробітна плата і як наслідок – відсутність зацікавленості у співробітників працювати на належному рівні та ін. [3, с. 27]. *Природна латентна віктимізація* пов'язана із незверненням громадян, які стали жертвами злочинів, до правоохоронних органів за захистом своїх прав [4, с. 278]. Таким чином, особа свідомо залишає поза увагою правоохоронних органів факт учинення злочину проти неї, тим самим перетворюючи себе на жертву латентного злочину.

Що стосується причин неповідомлення компетентним органам про факти вчинення злочинів, то в деяких зарубіжних країнах цим питанням цікавляться вже доволі давно. Значний науковий інтерес становлять емпіричні дослідження, проведені у Сполучених Штатах Америки. Так, Бюро перепису населення США (U. S. Census Bureau) на замовлення Бюро судової статистики (Bureau of Justice Statistics) проводить щорічне Національне дослідження віктимізації (The National Crime Victimization Survey). У рамках дослідження відбувається опитування осіб віком понад 12 років, що входять до національної репрезентативної виборки домогосподарств США, про факти вчинення стосовно них

протягом останніх шести місяців деяких насильницьких злочинів (зґвалтувань, грабежів, розбоїв) та побутових майнових злочинів (крадіжок, викрадень автотранспорту та ін.).

За результатами проведених досліджень Департаментом юстиції США в серпні 2012 р. було опубліковано Спеціальний звіт «Victimizations Not Reported to the Police, 2006–2010» [5] (далі – Звіт), який окремо присвячений причинам латентної віктимності у США. Відповідно до Звіту протягом 2006–2010 рр. у США правоохоронним органам не було заявлено про 58% випадків від усіх фактів вчинення злочинів (приблизно 13 млн 998 тис. злочинів залишилися латентними). Розподіл причин незвернення за видами злочинів наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Основні причини незвернення жертв злочинів до правоохоронних органів у США протягом 2006–2010 рр. за видами злочинів

Види злочинів	**Відсоток незвернень, %**	**Причини незвернення жертв, %**				
		Потерпілий обрав альтернативний спосіб захисту своїх прав	***Незначна шкода, що заподіяна злочином***	***Зневіра у спроможність правоохоронних органів***	***Страх перед розправою чи жалість до злочинця***	***Інші причини або відсутність основної причини***
Всі злочини	58	20	27	31	5	17
Насильницькі злочини	52	34	18	16	13	18
Тяжкі насильницькі злочини	46	25	13	21	19	21
Зґвалтування та інше сексуальне насильство	65	20	6	13	28	33
Розбій	41	20	13	34	10	23
Напад за обтяжуючих обставин	44	31	16	17	22	15
Простий напад	56	38	21	14	11	17

Закінчення табл. 1

Види злочинів	Відсоток незвернень, %	Причини незвернення жертв, %				
		Потерпілий обрав альтернативний спосіб захисту своїх прав	*Незначна шкода, що заподіяна злочином*	*Зневіра у спроможність правоохоронних органів*	*Страх перед розправою чи жалість до злочинця*	*Інші причини або відсутність основної причини*
Кишенькова крадіжка	41	17	24	43	2	14
Злочини, пов'язані з проникненням у житло	60	15	30	36	3	16
Крадіжка	67	16	31	35	3	16
Проникнення в житло	45	12	27	40	4	17
Викрадення транспортного засобу	17	16	26	30	7	21

Як можна побачити з табл. 1, основною причиною неповідомлення про факти вчинення злочинів у США є *зневіра у спроможність правоохоронних органів знайти і притягнути злочинця до кримінальної відповідальності*. Таким чином, доволі значна частина населення (31%) у США вважає, що поліція або не зможе допомогти через свою неефективність чи зв'язок злочинця з правоохоронними органами, або не зможе нічого вдіяти (наприклад, не має можливості встановити особу злочинця чи відсутні будь-які докази, або злочин було виявлено надто пізно). Особливо це стосується міського населення. Так, на думку Д. Уілкінсон, жертви злочинів у містах часто не довіряють ефективності місцевої поліції або не хочуть бути втягнутими в офіційне розслідування через відсутність вільного часу чи інших незручностей [6]. Зневіра у спроможність правоохоронних органів є основною причиною незвернення жертв

корисливих злочинів (кишенькових крадіжок (43%), крадіжок із житла (35%), грабежів (40%), розбоїв (34%), викрадення транспортного засобу (30%)).

До речі, за даними Звіту, питома вага недовіри до правоохоронних органів серед причин латентної віктимності щорічно зростала, починаючи з 2006 р. Зазначена тенденція відбувається і в деяких інших країнах. Так, віктимологічні дослідження, проведені у Південній Африці, також указують на щорічне поступове зменшення довіри до поліції через її невчасне та неефективне реагування, корумпованість, зв'язки зі злочинним середовищем та ін. [7].

Серед причин латентної віктимності в США на другому місці знаходиться незначний розмір шкоди, що була заподіяна злочином. Приблизно 27% людей не повідомили про вчинений злочин через те, що *не вважали розмір заподіяної злочином шкоди настільки значним, щоб звернутися до правоохоронних органів*. Указана причина особливо актуальна для побутових крадіжок, коли вартість викраденого майна незначна та/або покривається страховкою. Що стосується насильницьких злочинів, то причина неповідомлення – відсутність серйозних наслідків для життя та здоров'я. До вказаної групи причин належать також випадки вчинення злочинів неповнолітніми – їх жертви не бажають руйнувати життя підлітків.

Третьою основною причиною незвернення про вчинений злочин до правоохоронних органів є *рішення людини впоратися з проблемою самостійно* (20%), наприклад, звернувшись до інших посадових осіб, таких як шкільний чиновник, охоронець, роботодавець, родич, знайомий правоохоронець або хтось інший за межами відділу поліції. Як зазначається у Звіті, вказана причина є домінуючою по злочинах, що вчинені в школах (50%) та за місцем роботи (47%). Певним чином цьому сприяє корпоративна етика та небажання зашкодити репутації певної організації. Указана група причин є переважною по насильницьких злочинах.

Важливе місце посідають причини, пов'язані зі *страхом жертв злочинів перед злочинцем або його долею* (5%). Так, жертви бояться погроз, розправи та інших репресій із боку злочинця. Ця група також включає в себе жертв, які знали злочинців і прагнули захистити їх від поліції. Наприклад, жертви зґвалтувань, сексуального насильства

або насильства в сім'ї часто не повідомляють про ці злочини в поліцію через страх перед репресіями або для захисту близької особи від правоохоронної системи.

Поширеними також є й *інші причини* незвернення до правоохоронних органів (17%). Серед таких причин: небажання витрачати свій час та брати участь в офіційному розслідуванні, поради родичів або знайомих не звертатися в поліцію, відсутність впевненості з приводу звернення та ін. Доволі суттєвою причиною є небажання розголошувати відомості про своє приватне життя. Ця причина є поширеною при вчиненні зґвалтувань, коли жертви відчувають сором та внаслідок цього не звертаються до правоохоронних органів. Опитування, проведене за допомогою сайту з виховання дітей «Mumsnet», показало, що приблизно половина жінок, які стали жертвами зґвалтувань, не повідомляють про це через указану причину. Респонденти зазначають, що правова система, засоби масової інформації та суспільство в цілому налаштовані неприязно до жертв зґвалтувань та сексуального насильства [8].

Звернемося до вітчизняних досліджень латентної віктимності. Зокрема, упродовж 2013–2014 рр. науковим колективом сектору дослідження проблем злочинності та її причин Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України під керівництвом доктора юридичних наук Б. М. Головкіна було проведено всеукраїнське віктимологічне опитування громадян, в якому взяли участь понад 4 тис. респондентів. Це дослідження проводилося з метою визначення орієнтованого рівня та обсягів латентної віктимізації в Україні, з'ясування чинників, що її продукують, а також аналізу її негативних наслідків для суспільства.

Причин, через які потерпілі залишаються у «стані бездіяльності», чимало. Розглянемо найбільш поширені з них. На запитання: «Назвіть причини свого незвернення до правоохоронних органів» відповіді респондентів розподілилися у такий спосіб: зневіра у спроможність правоохоронних органів знайти і притягнути злочинця до відповідальності – 22,5%; незначна матеріальна шкода, заподіяна злочином, – 22,1%; небажання розголошення відомостей про подію злочину з особистих мотивів – 9,1%; відсутність серйозних наслід-

ків для здоров'я – 8,4%; небажання брати участь в офіційному розслідуванні злочину – 7,5%; відсутність можливості, а згодом і бажання звернутися до правоохоронних органів – 7,3%; відчуття особистої провини у тому, що стався злочин, – 7,1%; та ін.

Як бачимо, більшість респондентів як основну причину свого незвернення висловили недовіру до правоохоронних органів. Довіра громадян до органів цієї сфери є визначальним критерієм оцінювання діяльності як самих органів, так і держави в цілому, оскільки головним їх завданням є саме забезпечення безпеки громадян, захист їх прав і свобод, утвердження правопорядку. Слід погодитися з Г. Ю. Дарнопихом, що суспільне оцінювання діяльності правоохоронних органів досить чітко відображає їх загальне і всебічне відчуття суспільством, яке формується різними шляхами: через відношення людей від повсякденних контактів з посадовцями правоохоронної сфери, від їх рішень з конкретних життєвих справ, від принципів, за якими ухвалюються такі рішення, від поведінки і способу життя їх працівників тощо [9, с. 176].

Так, аналітичним Центром Разумкова у березні 2015 р. було проведено соціологічне дослідження з метою визначення рівня довіри громадян до міліції. На запитання «Який рівень Вашої довіри до міліції?» 31,6% відповіли «повністю не довіряю», 37,6% – «швидше не довіряю», 22,4% – «скоріше довіряю», 6,1% – «важко відповісти» і лише 2,2% дали стверджувальну відповідь – «цілком довіряю» [10]. Така громадська оцінка пояснюється, на нашу думку, існуючими на сьогоднішній день гострими проблемами в системі правоохоронних органів. Серед них: корумпованість органів внутрішніх справ, зловживання співробітниками міліції своїми службовими повноваженнями, порушення прав людини, зокрема випадки застосування тортур і насильства з боку працівників міліції тощо. Все це призводить до формування стійкого негативного ставлення до правоохоронних органів із боку населення і як наслідок – до відсутності бажання у громадян звертатися за захистом своїх порушених прав.

Другою за поширеністю причиною незвернення громадян в Україні є незначна матеріальна шкода, що завдана злочином (22,1%). Таку пасивну позицію громадяни, як правило, займають

у випадках вчинення проти них майнових злочинів, зокрема крадіжок. Їхніми жертвами, за результатами наших досліджень, виявилася переважна більшість респондентів – 54,7%. Адже дуже часто трапляються випадки, коли в результаті кишенькової крадіжки (наприклад, гаманця) в транспорті, на вулиці, ринку або іншому громадському місці особа, зазнавши незначних матеріальних збитків, свідомо ігнорує можливість звернутися до правоохоронних органів, пояснюючи це браком особистого часу або відсутністю бажання брати участь у розслідуванні злочину.

Майже кожний десятий респондент внаслідок учиненого проти нього злочину не звернувся до правоохоронних органів через небажання розголошувати події злочину. Дуже часто з мотивів особистих переконань, таких як сором, осуд із боку близького оточення, страх перед помстою або навіть відчуття особистої провини у злочині, потерпілі не звертаються за захистом. Тим самим вони знову наражають не тільки себе, а й інших людей на небезпеку, даючи можливість винним продовжувати займатися злочинною діяльністю.

Висновки. Як бачимо, в цілому причини незвернення громадян до правоохоронних органів в Україні та в США збігаються. На першому місці серед таких причин – недовіра до правоохоронних органів. Отже, на сьогодні в суспільстві існує серйозна проблема, що полягає у відсутності співпраці між правоохоронними органами та громадськістю. Ефективна робота органів правоохоронної системи, з одного боку, та активна у цьому участь населення, з другого, дозволять виявити та усунути ті чинники, що впливають на загальне поширення злочинності у державі. Однак така взаємодія можлива лише за умови відновлення почуття довіри у громадян до правоохоронців, які покликані захищати права і свободи людини.

Перелік літератури

1. Головкін Б. М. Поняття латентної віктимізації від злочинних посягань / Б. М. Головкін // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2015. – Вип. 29. – С. 78–88.

2. Головкін Б. М. Кримінологічне поняття віктимізації / Б. М. Головкін // Наук. вісн. Міжнар. гуманіст. ун-ту. Сер.: Юриспруденція. – 2015. – № 15. – Т. 2. – С. 93–96.

3. Горяинов К. К. Латентная преступность в России: результаты исследования и меры борьбы / К. К. Горяинов // Латентная преступность: познание, политика, стратегия : сб. материалов междунар. семинара. – М. : Изд-во ВНИИ МВД России, 1993. – С. 19–38.

4. Оберемко Ю. О. Наукові підходи до визначення поняття «латентна віктимність» / Ю. О. Оберемко // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2013. – Вип. 26. – С. 273–279.

5. Victimizations Not Reported to the Police, 2006–2010: Special report National Crime Victimization Survey [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/vnrp0610.pdf. – Заголовок з екрана.

6. Tomas J. Why Don't People Report Crimes to the Police? [Електронний ресурс] / J. Tomas. – Режим доступу: http://www.ehow.com/facts_5733254_don_t-people-report-crimes-police_.html. – Заголовок з екрана.

7. 9 reasons why South Africans don't trust the police [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://businesstech.co.za/news/general/105773/9-reasons-why-south-africans-dont-trust-the-police. – Заголовок з екрана.

8. Beckford M. 80% of women don't report rape or sexual assault, survey claims [Електронний ресурс] / M. Beckford. – Режим доступу: http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/crime/9134799/Sexual-assault-survey-80-of-women-dont-report-rape-or-sexual-assault-survey-claims.html. – Заголовок з екрана.

9. Дарнопих Г. Ю. Криза суспільної довіри до держави: сучасні реалії / Г. Ю. Дарнопих // Вісн. нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – 2013. – №4 (15). – С. 173–183.

10. Зараз я називатиму окремі соціальні інституції: якою мірою Ви їм довіряєте? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1030. – Заголовок з екрана.

Транслітерація переліку літератури

1. Holovkin B. M. Poniattia latentnoi viktymizatsii vid zlochynnykh posiahan [The concept of latent victimization of crimes]. Pytannia borotby zi zlochynnistiu. – Kharkiv : Pravo, 2015, Vol. 29, pp. 78–88. [in Ukrainian].

2. Holovkin B. M. Kryminolohichne poniattia viktymizatsii [Criminological concept of victimization]. Nauk. visn. Mizhnar. humanist. un-tu. Ser.: Yurysprudentsiia, 2015, no. 15, pp. 93–96. [in Ukrainian].

3. Goryainov K. K. Latentnaya prestupnost' v Rossii: rezul'taty issledovaniya i mery bor'by [Latent crime in Russia: results of the study and control measures]. Latentnaya prestupnost': poznanie, politika, strategiya: sb. materialov

mezhdunarodnogo seminara, Moskva: Izt-vo VNII MVD Rossii, 1993, pp. 19–38 [in Russian].

4. Oberemko Iu. O. Naukovi pidkhody do vyznachennia poniattia «latentna viktymnist» [Scientific approaches to the definition of «latent viktymnist»]. Pytannia borotby zi zlochynnistiu. Kharkiv : Pravo, 2013, Vol. 26, pp. 273–279. [in Ukrainian].

5. Victimizations Not Reported to the Police, 2006–2010: Special report National Crime Victimization Survey Retrieved from : http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/vnrp0610.pdf. – Title from the screen. [in English].

6. Tomas J. Why Don't People Report Crimes to the Police? Retrieved from: http://www.ehow.com/facts_5733254_don_t-people-report-crimes-police_.html. Title from the screen. [in English].

7. 9 reasons why South Africans don't trust the police. Retrieved from: http://businesstech.co.za/news/general/105773/9-reasons-why-south-africans-dont-trust-the-police. Title from the screen. [in English].

8. Beckford M. 80% of women don't report rape or sexual assault, survey claims. Retrieved from: http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/crime/9134799/Sexual-assault-survey-80-of-women-dont-report-rape-or-sexual-assault-survey-claims.html. – Title from the screen. [in English].

9. Darnopykh H. Iu. Kryza suspilnoi doviry do derzhavy: suchasni realii [The crisis of public confidence in the state: the modern reality]. Visn. nats. un-tu Iuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho, 2013, no. 4 (15), pp. 173–183. [in Ukrainian].

10. Zaraz ia nazyvatymu okremi sotsialni instytutsii: yakoiu miroiu Vy yim doviriaiete? [Now I'll call some social institutions: to what extent you trust them?] : Retrieved from : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1030. [in Ukrainian].

Новіков О. В., Оберемко Ю. О. Причини латентної віктимізації населення: деякі вітчизняні та зарубіжні дослідження

У статті розглядаються причини латентної віктимізації населення на основі емпіричних досліджень, проведених у США та Україні. Основними причинами неповідомлення про факти вчинення злочинів у США є зневіра у спроможність правоохоронних органів знайти і притягнути злочинця до кримінальної відповідальності (31%), незначний розмір шкоди, що була заподіяна злочином (27%), рішення жертви впоратися з проблемою самостійно (20%), страх потерпілих перед злочинцем або його долею (5%) та деякі інші причини (наприклад, небажання розголошувати відомості про своє приватне життя, поради родичів або знайомих не звертатися в поліцію, відсутність впевненості з приводу звернення, небажання витрачати свій час та брати участь в офіційному розслідуван-

ні тощо). Причини латентної віктимізації населення в Україні розподілені таким чином: зневіра у спроможність правоохоронних органів знайти і притягнути злочинця до відповідальності – 22,5%; незначна матеріальна шкода, заподіяна злочином, – 22,1%; небажання розголошення відомостей про подію злочину з особистих мотивів – 9,1%; відсутність серйозних наслідків для здоров'я – 8,4%; небажання брати участь в офіційному розслідуванні злочину – 7,5%; відсутність можливості, а згодом і бажання звернутися до правоохоронних органів – 7,3%; відчуття особистої провини у тому, що стався злочин, – 7,1%; та ін. На підставі цього робиться висновок про схожість причин латентної віктимізації в цих країнах.

Ключові слова: *латентність, віктимізація, причини латентної віктимізації.*

Новиков О. В., Оберемко Ю. О. Причины латентной виктимизации населения: некоторые отечественные и зарубежные исследования

В статье рассматриваются причины латентной виктимизации населения на основе эмпирических исследований, проведенных в США и Украине. Основными причинами несообщения о фактах совершения преступлений в США является неверие в способность правоохранительных органов найти и привлечь преступника к уголовной ответственности (31%), незначительный размер причинённого преступлением ущерба (27%), решение жертвы справиться с проблемой самостоятельно (20%), страх пострадавших перед преступником или его судьбой (5%) и некоторые другие причины (например, нежелание разглашать сведения о своей частной жизни, советы родственников или знакомых не обращаться в полицию, отсутствие уверенности по поводу обращения, нежелание тратить свое время и принимать участие в официальном расследовании и т. д.). Причины латентной виктимизации населения в Украине распределены следующим образом: неверие в возможность правоохранительных органов найти и привлечь преступника к ответственности – 22,5%; незначительный размер причинённого преступлением ущерба – 22,1%; нежелание разглашения сведений о событиях преступления по личным мотивам – 9,1%; отсутствие серьезных последствий для здоровья – 8,4%; нежелание участвовать в официальном расследовании преступления – 7,5%; отсутствие возможности, а впоследствии и желания обратиться в правоохранительные органы – 7,3%; ощущение личной вины в том, что произошло преступление, – 7,1%; и др. На основании этого делается вывод о сходстве причин латентной виктимизации в этих странах.

Ключевые слова: *латентность, виктимизация, причины латентной виктимизации.*

Novikov O. V., Oberemko Y. O. The causes of latent victimization of population: some domestic and foreign research

In the article, the causes of latent victimization of population on the basis of empirical research that was conducted in the United States and Ukraine was considered. The main reasons of victimization not reported to the police in United States are: police would not or could not help (31%), not important enough to victim to report (27%),

dealt with in another way/personal matter (20%), fear of reprisal or getting offender in trouble (5%) and some other reasons (e.g. reluctance to disclose information about his private life, advised not to report to police, too inconvenient to take the time, the lack of certainty about the report and other). Causes of latent victimization of population in Ukraine are: police would not or could not help (22,5%), small size of damage caused to crime (22,1%), reluctance to disclose information about his private life (9,1%), no serious health consequences (8.4%), reluctance to participate in the investigation of the crime (7,5%) and etc. The conclusion about the similarity of the causes of latent victimization in these countries was made.

Key words: *latency, victimization, victimization causes latent.*